

kadar olan on beş sûrenin açıklamasını içerir, İstanbul 1986, 1997, 1998); *Namaz Sûreleri Yorumu* (İstanbul 1986, 1997); *Kur'an'ın Harika Mesajları: er-Rahmân, el-Vâkıa, en-Necm ve el-Hadîd Sûrelerinin Yorumu* (İstanbul 1988, 1997); *Kur'an'ın Matematik Sırları: el-Müddessir ve Fussilet Sûrelerinin Yorumu* (İstanbul 1987, 1997); *Kur'an-ı Kerim'den Âyetler ve İlmî Gerçekler* (Ankara 1984, 1988, 1993; Nurbâkî'nin en tanınmış eseri olup *Şabesetün 'ilmüyye mine'l-Kur'âni'l-Kerim* adıyla Arapça'ya [trc. Enver Tâhir Rızâ, Ankara 1985]), *Verses from the Glorious Koran and the Facts of Science* adıyla İngilizce'ye [trc. Metin Beynam, Ankara 1985, 1989, 1998] çevrilmiştir); *Kur'an Mûcizeleri* (İstanbul 1985).

B) Bilim ve Din: Evrendeki Mûcize (İstanbul 1990); *Bilim Açısından İmanın Altı Şartı* (İstanbul 1997); *İmanla Gelen İlim* (I-II, İstanbul 1997, 1998); *İnsan Bilinmezi* (İstanbul 1997); *İnsan ve Hayat* (İstanbul, ts., *el-İnsân ve mu'cizetü'l-hayât* adıyla Arapça'ya çevrilmiştir [trc. Orhan Muhammed Ali, Bağdad 1404/1984]); *Namazın Sırları* (İstanbul 1986); *Boşluğun Sesi Ateizm* (baskı yeri yok, 1994).

C) Din ve Ahlâk: Tek Nûr (İstanbul 1958); *Sonsuz Nûr* (İstanbul 1960); *İslâm Metafizigi: İman* (İstanbul 1983); *Gönül Penceresinden Fahr-i Kâinat Efendimiz* (İstanbul 1986); *Gönüllerde Sema* (İstanbul 1990); *Türkistan'dan Türkiye'ye Anadolu Mûcizesi* (İstanbul 1990); *Kutsal Mücadelem (Beklenen Vakit* gazetesinde çıkan yazılarından oluşturulmuştur, İstanbul 1996); *Peygamber Çizgisinde Yaşamak* (İstanbul 1996); *Nur Dolu Geceler* (İstanbul 2002); *Nurdan Anneler* (çeşitli konferanslarından meydana gelen eser, Hz. Peygamber'in eşleri ve tanınmış akrabalarının hayat hikâyeleri ve menkıbelerini ihtiva eder, İstanbul 2005); *Velîler Deryasından Katreler* (radyo konuşmalarını derleyen eseridir, İstanbul 2005); *Yüce İslâm Büyükleri* (İstanbul 2003). Nurbâkî'nin bunların dışında *Kanser* (İstanbul 1982), *Kalb ve Ötesi* (İstanbul 1984), *İslâm Dininin İnsan Sağlığına Verdiği Önem* (Ankara 1985), *Geleceğin Dramı Aids* (İstanbul 1987), *Radyasyon ve AIDS* (İstanbul 1998) adlı eserleri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Halûk Nurbâkî, *Kutsal Mücadelem*, İstanbul 1996, s. 7-53; Uğur İlyas Canbolat, *Portreler*, İstanbul 1998, s. 119-128; a.m.f., "Dr. Haluk Nur-

baki: Gönül Gündemindeki Adam", *Özgür ve Bilge*, 1/5, İstanbul 2002, s. 13-15; *Gerçek Âlim, Gerçek Âşik Halûk Nurbaki* (haz. Uğur İlyas Canbolat), İstanbul 2004; "Halûk Nurbaki ile Mülakat", *Feyz*, V/55, Ankara 1996, s. 12-18.

B. BABÜR TURNA

NURBÂNÛ SULTAN

(ö. 991/1583)

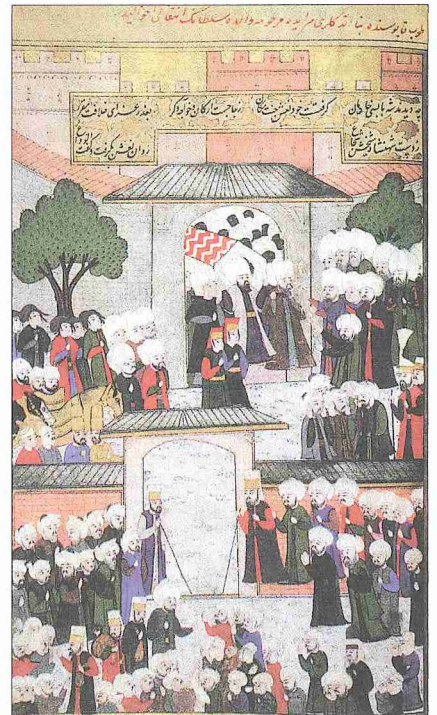
III. Murad'ın annesi, vâlide sultan.

Asıl adının Cecilia olduğu, 1525-1530 yıllarında Para (Paros) adasında doğduğu, adanın Venedikli idarecisi Nicoló Venier'le Baffo ailesinden Violante'nin kızı olup 1537'de Barbaros Hayreddin Paşa'nın Adalar seferi sırasında esir alındığı ve câriye olarak saraya sunulduğu belirtilir. Bu kimliği bazı araştırmalarda yanlışlıkla oğlu III. Murad'ın hasekisi Safiye Sultan'a atfedilir. Ancak onun Venedikli Venier ve Baffo ailelerine mensup olduğu, 1559 Ekiminde Şehzade Selim'in Venedik'e gizli bir diplomatik görevle gönderdiği Hasan Çavuş'un senatoda verdiği bilgilere dayalı olup başka bir kaynakla teyit edilmemektedir. Kökeni hakkındaki bir diğer rivayette, Venedik idaresindeki Korfu adasının Assumati köyünden bir Grek ailenin kızı iken Ekim 1537'deki savaş sırasında yedi yaşında esir alındığı ve adının Kali olduğu bilgisi bulunur. Sonradan ortaya atıldığı anlaşılan bu rivayetten başka yine onun Korfu'da Venedikli zengin ve soylu bir aile olan Quartaniler'e mensup bulunduğu da belirtilir (1574'te S. Gerlach önce onun Korfu adasından esir alındığını [s. 29, 71], sonra da Para adalı bir Rum olduğunu [s. 334] yazar). Bütün bu bilgiler onun gerçek kimliğini aydınlatmada yetersiz kalmaktadır (Arbel, XXIV [1992], s. 241-259). Güzelliği ve olağan üstü zekâsıyla sarayda ön plana çıktığı anlaşılan Nurbânû, 950'de (1543) Şehzade Selim'in İstanbul'dan Konya'ya sancak beyi olarak gidişi sırasında muhtemelen onun haremde yer aldı ve bir süre sonra burada şehzadenin ilk çocuğu olan kızı doğdu. 953'te (1546) Selim'in şehzade sıfatıyla Manisa'da bulunduğu sırada tahtın vârisi olan Murad'ı dünyaya getirdi. Ayrıca Şah, Gevherhan ve İsmihan adında üç kız çocuğu daha oldu. Selim'in, kardeşi Bayezid ile giriştiği mücadeleden Venedikli kimliğini öne çıkararak Şehzade Selim'in desteklenmesi yolunda Venedikliler'le irtibat kurdu. 974'te (1566) II. Selim'in tahta çıkması üzerine taht vârisi Sultan Murad'ın (III) vâlidisi sıfatıyla haremde başı oldu. Oğlunun 982'de (1574) cülûsundan sonra saraydaki konumu da-

ha da güçlendi ve vâlide sultan olarak anıldı. III. Murad'a izâfeten belgelerde "vâlide-tim sultan, vâlide sultan, atik vâlide sultan" şeklinde zikredilmeye başlandı. Onun döneminde harem etkili bir kurum haline geldi. Kendisi haremde önemli bir rol oynadı, hânedanın korunması, haremde günlük işleyişinde ve hayatında büyük ölçüde söz sahibi oldu.

Nurbânû'nun harem üzerindeki etkisinde oğlu III. Murad'ın ona karşı büyük saygı göstermesi de rol oynadı. Böylece vâlide sultanlık yüksek bir statüye ulaştı ve hânedanın önemli ve güçlü bir mevki haline geldi. Nurbânû'nun hem hânedan üyeleri hem üst düzey görevlileri arasında yüksek meblağlara ulaşan harçlığı bu gücünün bir göstergesi sayılır. Vâlide sultan olarak kendisine günlük 2000 akçe tahsis edilmişti. Nurbânû Sultan'ın Venedikliler ile yakın siyasi diplomatik teması hakkında elçi raporlarında geniş bilgi bulunur. 1583'te Venedik senatosu yararlı hizmetlerinden dolayı kendisine 2000 Venedik altını değerinde hediye yollamayı kabul etmişti. Bir başka rapora göre Girit'e yönelik muhtemel Osmanlı saldırısını önlemiş

Nurbânû Sultan'ın cenazesinin saraydan çıkarılmasını tasvir eden bir minyatür (Lokmân b. Hüseyin, *Şehinşâhnâme*, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 200, II, vr. 146*)

ve Venedik'e savaş açılmaması konusunda Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa'yı uyarmıştı (Peirce, s. 296-297). Ayrıca onun Fransa ana kraliçesi Catharine de Médicis ile yazıştığı da bilinmektedir. Bu yazışmalarla Fransa sarayı ile Osmanlı sarayı arasındaki iyi ilişkilerin geliştirilmesi, ticarî anlaşmaların yenilenmesi gibi konular yer almaktaydı. Nurbânû Sultan'ın kendi şahsî işleri için yahudi asıllı Kira Ester Handali'yi kullandığı, Nakşa Dükü Joseph Nassi ile de malî ilişki içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Belki de bu ilişki ağı dolayısıyla daha döneminde yahudi asıllı olduğu söylentisi yayılmıştır. Onun yakın adamları arasında Bâbüssaâde Ağası Gazanfer Ağa, musahib Şemsi Paşa, Manisa'dan beri yanında olan haremî güçlü simaları Canfedâ Hatun ve Râziye Kadın başta gelir.

Nurbânû Sultan, Yenikapı'daki sarayında (Bahçe sarayı) 22 Zilkade 991'de (7 Aralık 1583) vefat etti. Cenaze alayında oğlu III. Murad bizzat hazır bulundu; cenazesini matem elbisesiyle Fâtih Camii'ne kadar takip ederek namazını kıldı. Cenazesi Aya-sofya'da II. Selim'in türbesine defnedilen Nurbânû Sultan İstanbul'da Mercan'da, Alemdağ'da ve Langa'da yaptırdığı cami, mescid, imaret ve hamam gibi eserlerin yanında özellikle Üsküdar'da inşa ettirdiği Atik Vâlîde Sultan Camii ve Külliyesi ile tanınmaktadır (bk. ATİK VÂLİDE SULTAN KÜLLİYESİ). Onun bu külliye içindeki kütüphanesi Osmanlılar'da ilk defa bir kadın tarafından kurulan kütüphane özelliği taşır. Bu cami ve külliyenin inşası sırasında ihtiyaç duyulan taş İznik ve Gelibolu gibi İstanbul'a yakın yerlerden, tahta Sapanca ile İznik'ten temin edilmişti. Cami ve külliye gelir sağlamak üzere Sivas'ın güney kısmında geniş bir bölgeyi içine alan Yeniil kazasının vergi gelirleri vakfedilmişti. Bunun için önce Yeniil kazası vâlîde sultana temlik edilmiş, o da bu yeri Üsküdar'daki cami ve külliyesine vakfetmişti. Yeniil kazası ahalisinin önemli bir kısmını konar göçer Türkmenler'in teşkil etmesi kazanın "Türkmân-ı Yeniil" adıyla anılmasına sebep olmuştur. Kazanın vergi gelirinin vâlîde sultanın Üsküdar'daki cami ve külliyesine vakfedilmesi belgelerde buradaki Türkmenler'in zaman zaman Üsküdar Türkmenleri adıyla zikredilmesine yol açmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 14, s. 953, hk. 1415; nr. 17, s. 6, hk. 10; nr. 21, s. 328, hk. 775; nr. 35, s. 396, hk. 1011; Saloman Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk, 1578-1581* (trc. S. T. Noyan), İstanbul 2004, s. 163; S. Gerlach, *Tagebuch* (ed. S. Gerlach), Frankfurt 1674, s. 29, 71, 334; Selânikî, *Târih* (İp-şirli), I-II, bk. İndeks; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*,

s. 156-157, 234; Fr. Babinger, "Baffo, Cecilia", *Dizionario Biografico Degli Italiani*, Rome 1963, V, 161; S. Skilliter, "The Letters of the Venetian 'Sultana' Nûr Bânû and Her Kira to Venice", *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli 1982, s. 515-536; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1992, s. 40; L. P. Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, New York-Oxford 1993, s. 91-95, 109-121, 126-127, 132, 146-147, 208-209, 296-297; E. Spagni, "Una Sultana Veneziana", *Nuovo Archivio Veneto*, XIX/1, Venezia 1900, s. 241-348; E. Rossi, "La Sultana Nûr Bânû (Cecilia Venier-Baffo) moglie di Selim II (1566-1574) e madre di Murâd III (1574-1595)", *OM*, XXXIII (1953), s. 433-441; B. Arbel, "Nûr Bânû (c. 1530-1583): A Venetian Sultana", *Turcica*, XXIV, Paris 1992, s. 241-259; A. H. de Groot, "Nûr Bânû", *EJ* (İng.), VIII, 124.

İLHAN ŞAHİN

NURCIHAN

(نور جهان)

(ö. 1055/1645)

Bâbürlü hükümdarı
Cihangir Şah'ın hanımı.

985'te (1577) Kandeher'da doğdu. Asıl adı Mihrünnisâ olup İran'dan Hindistan'a göç ederek Ekber Şah'ın hizmetine giren Mirza Gıyas Bey'in kızıdır. İlk evliliğini İran asıllı Şir Afgan Han ile yaptı. Ekber Şah'ın ölümü üzerine tahta geçen Cihangir Şah, Mirza Gıyas'ı İ'timâdüddeve unvanıyla vezir, damadı Şir Afgan'ı Bengal'deki Burdun'a câgîrdâr tayin etti. Şir Afgan Han burada Cihangir'in sütkardeşi Vali Kutbüddin Han'ı öldürünce kendisi de valinin adamları tarafından öldürüldü (1016/1607), hanımı Mihrünnisâ ve kızı Ladilî Begüm Agra'ya gönderilerek hapsedildi. Mihrünnisâ bir süre sonra Cihangir Şah'ın üvey annesi Sultan Begüm'ün hizmetine verildi. 1020 (1611) yılında Cihangir Şah, Nevruz kutlamaları münasebetiyle hanımlar tarafından düzenlenen sergiyi gezerken gördüğü Mihrünnisâ'ya âşık oldu ve onunla evlendi. Önce Nurmahal, ardından Nurcihan ismini alan Mihrünnisâ güzelliği, zekâsı ve becerisiyle kısa zamanda kocası üzerinde etkili olmaya başladı. Babası malî işlere bakan divanın başına ve saltanat vekilliğine, diğer akrabaları da önemli mevkilere getirildi. Nurcihan'ın kardeşi Âsaf Han'ın kızı Ercümend Bânû da (Mümtaz Mahal) Şehzade Hürrem'le (Şah Cihan) evlenince ailenin Bâbürlü hânedanıyla ilgisi daha da kuvvetlendi (1021/1612). Devletin bütün işlerinin bu ailenin eline geçmesi, Nurcihan'ın kendisine yakın olan İranlı ve Hindistanlıları himaye etmesi kumandanlar

ve özellikle Tûrânî asilzadeler arasında rahatsızlığa sebep oldu. Cihangir'in devlet işlerini yavaş yavaş kendi eline almaya başladığı sırada Nurcihan'ın babasının vefatı (1031/1622) yönetimde önemli bir boşluk doğurdu. Bu arada veliahtlık meselesi yüzünden Şehzade Hürrem ile Nurcihan'ın arası açıldı. Nurcihan, devlet işlerini bizzat kontrol altına almak için fermanlar yayımlamaya ve emirler vermeye başladı, kendi adına para bastırıldı. Cihangir Şah'ın sadece hutbelerde adı geçiyordu.

1031'de (1622) Safevîler'den Şah Abbas Kandeher'i istilâya kalkışınca Cihangir Şah, Hürrem'i ona karşı sefer düzenlemekle görevlendirdi. Ancak Hürrem önce Pencap'ın kendisine verilmesini talep edince Cihangir diğer oğlu Şehriyâr'ın rütbesini yükselterek bu işle onu görevlendirdi. Bu arada Kandeher kırk beş günlük direnişin ardından Şah Abbas'ın eline geçti. Cihangir Şah'ın şehrin kayboldan sorumlu tuttuğu Hürrem isyan ederek Agra'ya doğru yöneldi. Nurcihan'a karşı olan bazı kumandanlar da Hürrem'i destekledi. Bunun üzerine Nurcihan, Cihangir Şah'ı Agra'ya yürütmesi için ikna etti. Sultanın gelmesiyle Agra'daki rahatsızlıklar ortadan kalktı. Nurcihan, sadakatinden şüphelendiği Kâbil Valisi Mehâbet Han'ı Hürrem'e karşı savaşa çağırarak kendisini sınamak istedi. Hemen Delhi'ye gelen Mehâbet Han üç yıl kadar devam eden iç savaş sonunda Hürrem'i mağlûp etti. Hürrem'in tekrar isyan etmesini önlemek için oğulları Dârâ Şükûh ve Evrengzib rehin alındı. Mehâbet Han'ın Şehzade Pervîz ile yakınlığından rahatsız olan Nurcihan, Mehâbet Han'ı Bengal valiliğine tayin ettirip Delhi'den uzaklaştırdı. Ardından itibarını iyice kırmak için ondan ağır vergiler istedi. Bu durumdan şüphelenen Mehâbet Han, Cihangir Şah ile konuyu görüşmek için askerleriyle yola çık-

Nurcihan'ın Agra'daki türbesi

